

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA İNGİLTERE'NİN HUKUKA AYKIRI SAVAŞMA ÖRNEKLERİ VE BUNA KARŞI OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TEPKİSİ

Tülay ALİM BARAN*

Uluslararası İnsancıl Hukuk, Silahlı Çatışma ya da Savaş Hukuku terimleri ile ifade edilen Hukuk dalı, silahların ve savaş taktiklerinin askerî hedefle sınırlı olması, askerî amaçlarla ve bu amaçlara erişmek için makul bir şekilde gerekli olduğu kadar orantılı kullanılması, mağdurlar üzerinde gereksiz acıya sebep olunmaması veya tarafsız ülkelerdeki insan ve nesnelere zarar verilmemesi gibi ilkeleri belirlemiştir.¹

Bir hukukçu ve diplomat olan ve Devletlerarası Hukukun kurucusu olarak kabul edilen Grotius başta olmak üzere Jean Jacques Rousseau gibi isimler devletlerarasında savaşın gelişimi konusunda olması gereken ilkeleri formülize etmişlerdir. Rousseau, savaşın insanın insanla değil devletlerarasında bir ilişki olduğunu, bireylerin insan olarak ya da yurttaş olarak değil, asker olarak ve tesadüf sonucu düşman olduklarını ifade ederek insanlık ilkesinin altını çizmiştir.

24 Temmuz 1859'da Avusturya işgal kuvvetleri ile İtalyan - Fransız kuvvetleri arasında Kuzey İtalya'da bir kasabada gerçekleşen Solferino Savaşı'nda ölü ve yaralı sayısının 40.000 kişiyi bulması ve savaş alanındaki yaralı askerlerin içinde bulunduğu durum İsviçreli işadamı Henry Dunant'ın harekete geçmesine neden olmuştur. Dunant ve Guillaume-Henry Dufour'n katkılarıyla 1864 yılında diplomatik bir konferans gerçekleşmiş ve bu konferansa katılan 16 devlet

* Prof. Dr. Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
e-mail: tbaran@yeditepe.edu.tr

¹ Ayşe Nur Tütüncü, "Nükleer Silahların Kullanımının Yasaklanması Sorunu", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004/2, s. 13.

Uluslararası Kızılhaç Komitesini de kuran Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Çağdaş uluslararası insancıl hukukun temellerini oluşturan bu sözleşme, çatışmaların mağdurlarını korumak için geçerli yazılı evrensel kuralları ortaya koyarak yaralı ve hasta askerî personele ayırım gözetmeksizin bakım sağlanması yükümlülüğünü getirmiştir. Ayrıca beyaz fon üzerine bir Kızılhaç amblemi belirleyerek sağlık personelinin, vasıtalarının bununla işaretlenmesini ve buna saygı gösterilmesini kararlaştırmıştır.² Bu sözleşme savaşta hastanelerin tarafsız kabul edileceğini, içlerinde yaralı ve hastalar bulunduğu sürece gözetilip, himaye edileceğini, yerli halk tarafından yaralılara yardım edenlerin korunacağını da açık olarak belirlemiştir.³ Bunun ardından gereksiz şiddetin önlenmesi ve silahlara ilişkin sınırlamalar getiren 1868 St. Petersburg Deklarasyonu yayınlanmıştır.⁴ 27 Ağustos 1874 tarihinde Brüksel'de kabul edilen uluslararası bildiri ise sınırsız güç kullanılmayacağını kayda bağlarken, yasak olan savaş araçlarını da tanımlamıştır. Buna göre zehir ve zehirli silahlar, gerekmeyen zarara yol açan silahlar, mermiler veya diğer malzemeler savaş aracı olarak kullanılmayacaktı. Bu deklarasyonu insan vücudunda patlayan ve parçalanan mermilerin yasaklandığı 1899 tarihli Lahey Deklarasyonu izlemiştir.⁵

Uluslararası İnsancıl Hukuk açısından önemli olan bu deklarasyonların ardından 1907 tarihli “Kara Harbinin Kanunları ve Adetleri Hakkındaki Lahey Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşme harp esirleri konusunu ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Düşmana Zarar Verme Vasıtaları, Kuşatmalar, Bombardımanlar bölümü, savaşan devletlerin düşmana zarar verme vasıtalarının seçiminde sınırsız bir hakka sahip olmadığını bir kere daha belirlemiştir. Zehir ve zehirli silahlar kullanmak, düşman ordusuna veya milletine ait şahısları ihanetle öldürmek veya yaralamak, silahları indirerek yahut artık kendini savunma vasıtalarına malik olmayarak şartsız iradeye teslim olmuş bir düşmanı öldürmek veya yaralamak, mağluplara canlarının bağışlanmayacağını beyan etmek, fazla acı vermeye mahsus silah,

² <http://www.kizilay.org.tr>

³ **Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları, Sözleşmeler, Tüzükler, Kararlar**, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara 1964, s. 13-16.

⁴ Tütüncü, **a.g.m.**, s. 13.

⁵ Meltem Saribeyoğlu, “Kitle İmha Silahlarının Kullanımının Yasaklanmasına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Nisan 2004, s. 27-29.

mermi ve maddeleri kullanmak, görüşmeci bayrağını, millî bayrağını, askerî rütbe işaretlerini, düşman üniformasını ve Cenevre Sözleşmesi'nin ayırıcı işaretlerini kanunsuz kullanmak, düşman mallarını tahrip ve müsadere etmek yasaklanmıştır. Lahey Sözleşmesi'nin 25. maddesine göre “Savunulmamış şehirler, kasabalar, ikamete mahsus evler yahut binalara hangi vasıtayla olursa olsun hücum veya bunları bombardıman etmek” yasaktır. Sözleşmenin 27. maddesi “Kuşatmalarda ve bombardımanlarda, aynı zamanda askerî bir amaçla kullanılmamış olmaları şartıyla ibadete, güzel sanatlara, ilimlere ve hayırseverliğe tahsis edilmiş binaları, tarihî abideleri, hastahaneleri, ev, hasta ve yaralıların toplandıkları yerleri korumak için mümkün olduğu kadar gerekli tedbirler almayı” zorunlu kılmıştır.⁶

Dolayısıyla Çanakkale Savaşları sırasında savaşıyan tarafların imzaladığı bir savaş hukuku yürürlükte bulunuyordu. Buna rağmen, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden örneklendireceğimiz üzere uygulama bundan uzak şekillenmiştir. Çanakkale Savaşı süresince sivil yerleşim alanlarının bombalanması ve bunun sonucunda sivil vatandaş kaybı, evlerin oturulamayacak hale gelmesi, çıkan yangınlar sonucunda göç etme zorunluluğu gibi bir dizi olumsuzluk yaşanmıştır. Yasak olmasına rağmen hastaneler ve hastane gemileri bombalanmış, kutsal mekânlar zarar görmüş, yasak olan mermiler ve gaz bombaları kullanılmıştır. Bu durum karşısında Amerika vasıtasıyla protestolar ve eleştiriler söz konusu devletlere sürekli olarak iletilmiştir. Amerikan elçisi Morgenthau ile Enver Paşa arasında yapılan yazışmalarda ve görüşmelerde sürekli olarak geçen savaş hukuku ihlalleri konusu, İngiltere ve Fransa'nın iddiaları, karşı iddialar olarak yanıtlanması nedeni ile çözüme kavuşamamasından öte, bizzat aracı olarak başvuru yapılan Amerikanın da buna inanmamış olması nedeni ile baştan çözümsüzlüğe mahkûm kalmıştır. Morgenthau, İngilizlerin hukuk ihlali yapmadıkları düşüncesini başından itibaren saklı tutmuş, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun sivillerin, kadın ve çocukların öldürüldüğü ile ilgili ilettiği şikâyetleri hatıralarında abartılı olarak bulduğunu ifade etmekle yetinmiştir.⁷ Enver Paşa, Amerika sefiri Morgenthau'ya birçok savaşa katıldığını ve bu nedenle masum halkın nasıl bir ızdırap yaşadığını çok iyi bildiğini

⁶ <http://www.kizilay.org.tr>

⁷ “Ambassador Morgenthau's Story”, <http://www.antibaro.gr>

ifade etmiş, İngilizlerin amaçlarına ulaşmak için hiç bir masum vatandaş dikkate almadıklarının altını çizmiştir. Suriye'de açık şehirleri topa tutan İngiltere'nin Çanakkale'deki bütün şehir ve köyleri yakacaklarına ilişkin attıkları bildirilerin dikkate alınması gerektiğini, nitekim müstahkem olmayan Gelibolu'nun birçok kadın ve çocuğun ölümüne yol açarak topa tutulmasının, kutsal mekânlar savaş hukukunun koruması altında olmasına rağmen Bolayır'da bulunan Süleyman Paşa'nın türbesinin tahrip edilmesi örneklerinin neleri yapabileceklerinin bir ifadesi olduğunu dile getirmiştir. İngiliz Agamemnon zırhlısı tarafından hiçbir askerî amaçla kullanılmamasına rağmen Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın türbesinin hedef gözetilerek vurulması Lahey Sulh Konferansı kararlarına aykırı olduğu gibi, savaş esnasında İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan mabetler ve kutsal yerlerin korunması kararına da aykırı idi.⁸ Türbenin kasten vurulduğuna dair yapılan açıklamalara ve Dışişleri Bakanlığı'nın yazısına Londra'daki Amerikan Sefareti vasıtasıyla yanıt veren İngiltere, Osmanlı memurları tarafından ortaya atılan bu ithamın yalan olduğunu, şüpheli hareketler tespit edilmesi nedeni ile İngilizler tarafından Bolayır'a mermi atışı yapılırken caminin isabet almaması için özellikle dikkat edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca De Robeck Lahey Konferansı'nın on birinci mukâvelenâmesiyle muayyen hiçbir âlâmetin görülmediğini ilave ederek işaretlerin yeterince büyük olması konusunda da uyarıda bulunmuştur.⁹

Enver Paşa Gelibolu'nun topa tutulmasının ve türbenin vurularak tahrip edilmesinin dışında İngilizlerin uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirdiği tecavüzlerin bu konu başlığı altına giren örneklerinin bir kısmını ise şu şekilde vermektedir:

29 Nisan'da Bandırma'dan yük almakta olan silahsız Osmanlı İttihad Vapuru'nun evvelce haber verilmeksizin torpil ateşine maruz kalması, Mayıs'ın beşinci günü Bandırma'dan İstanbul'a gelmekte olan silahsız ve içinde birçok kadın ve çocuk olmak üzere 700 yolcunun bulunduğu Doğan tüccar vapuruna taarruz, 9 Mayıs'ta ölülerin gömülmesi için gönderilen memurların esir edilmesi ve ancak on beş

⁸ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-I, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS) 2412/11, HR. SYS, 2098/10

⁹ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-II, HR. SYS, 2099/11

gün sonra iade edilmiş olmaları, 10 Mayıs'ta İstanbul isimli Alman vapurunun Boğaziçi'nde bir İngiliz denizaltısı tarafından saldırıya uğraması ki, bu gemilerin Osmanlı ordu donanması ile bir ilgileri bulunmamaktadır. 18 Mayıs'ta silahsız Madelayna Rigmersi isimli içinde asker ve askerî malzeme bulunmayan mal yüklü vapurun taarruza uğraması ve karaya oturması, Temmuz ayında Mudanya İskelesi'nde posta hizmetinde kullanılan Biga isimindeki yolcu gemisine saldırılması, bir mavnayı çekmekte olan ve askerî maksatla kullanılmayan Haliç Vapuru'na bir denizaltıdan içindekilerin tahliyesine zaman bırakmaksızın saldırılması, Marmara havzasında ahalie ait olup geçimlerini sağlamak için gelip giden yelkenlilere saldırılarak ailelerin sefaletle sürüklenmesi, Marmara'da işleyen yolcu vapurlarının hiçbir askerî özellikleri olmamasına rağmen saldırıya uğramaları.¹⁰

Bunun yanı sıra Kabatepe'den İmroz'a giden bir nakliye vapuruna ateş açılmış ve aynı zamanda Arıburnu istikametinde ilerleyen bir balon gemisi Çanakkale'ye 20-30 kadar bomba atmış, bu bombalar sonucunda çıkan yangın geceyarısına kadar devam etmiştir. Lapseki'nin Halilpaşa Çiftliği yakınında bulunan Ceyhun Nakliye Vapuru batırılmıştır.¹¹ Düşman denizaltısı tarafından Erdek Limanı'nda ateş altına alınan vapurlardan Gelibolu Vapuru'nun isabet alması ile iki kişi şehit olmuş ve Safa Römorkörü'nden iki kişi hafifçe yaralanmıştır.¹² Çanakkale'de bir kruvazör Turhan, Kavakköy ve Kocaçeşme köylerini topa tutmuş ve bunun sonucunda birkaç hane yanmıştır. Düşman denizaltısı Bozburun Katırlı ile Kızıl Adaları arasında yedi-sekiz adet dolu ve boş yelkenli ve sandal batırılmış, başka bir düşman gemisi Mudanya önüne gelerek birdenbire ateş açmış ve Gümrük Dairesi'ne attığı beş mermiden dolayı yangın çıkmıştır. Mudanya'dan Emirali'ye muhâcir nakleden bir kayığa isabet etmemiş olsa da iki mermi atılmıştır. 24 Ağustos 1915 tarihinde İstihbarat Şubesi Müdürü tarafından haber verildiğine göre Bolayır köyü ve civarı aralıklarla bombardıman edilmiştir.¹³ Marmara'da Kemer civarında

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası (DH.EUM.VRK)**, 25/36, **HR.SYS**, 2099/5, **DH.EUM.VRK**, 25/52, www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-II,HR.SYS,2099/9

¹¹ **DH. EUM. VRK**, 25/25

¹² **DH. EUM. VRK**, 25/52

¹³ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebele-

bir düşman denizaltısı tarafından evvelce hiçbir surette ihbarda bulunulmaksızın Şirket-i Hayriye'nin 40 numaralı vapuruna saldırılmış ve bu saldırı sırasında vapurun kazanı tahrip olmuş, mürettebâtından bir ateşçi ile çarkçıbaşı şehit olmuştur. Bir kısım mürettebât önce esir edilmiş ve yirmi dört saat sonra serbest bırakılmış ise de bir asker daha şehit olmuştur. İzmit Körfezi'nde Eskihisar yakınında bir yelken gemisi ve mavnaya yine ihtarda bulunulmaksızın top ateşiyle taarruz edilmiş ve bunun sonucunda iki asker şehit olmuş, bir asker kaybolmuş ve yaralananlar olmuştur. Fransa'nın Latos Trevil isimindeki kruvazörü Lazkiye civarında sahilde balıkçılık ile uğraşan küçük bir kayığa on mermi atıp zarara uğratmıştır.¹⁴

Liman Von Sanders, Çanakkale Savaşı'na ilişkin hatıralarında; Maydos kasabasında sağlam bir duvarın dahi kalmadığını aktarmakta, Kocadere köyünün tamamen tahrip olduğunu, Bolayır, Karaburgaz, Yeniköy ve Gelibolu'nun da ağır hasara uğradığını ifade etmektedir.¹⁵ Düşmanın boğazlara saldırması sonucunda Çanakkale'de evleri ve eşyaları yanan sivil halk zarar görmüş ve balıkçılık ile geçimlerini sağlamaya dönük işlerle uğraşan insanlar mağdur edilmiş ve sivil vatandaşların gördüğü bu zararın nasıl karşılanabileceği konusunda bir taraftan çalışmalar yapılırken bir taraftan da bu zararın düşman tebaasından olanların tasarrufunda bulunan mal ve emlakın satılarak karşılanması konusunda önerilerde bulunulmuştur.¹⁶ Fransa, bu olayın gerçeği yansıtmadığını ve böyle bir iddiada bulunan protestonun da kasti bir amacının bulunduğunu ifade ederken, şikâyetlerin iletildiği Morgenthau gerek Enver Paşa, gerekse diğer Türk yetkililerin daha önce de buna ilişkin çok sayıda iddiada bulduklarını, ancak araştırmaları sonucunda Saros körfezinde bulunan İngiliz savaş gemilerinin boşaltılmış olan Gelibolu'ya ateş ettiklerini tespit ettiğini ifade etmiştir. Boşaltılan Gelibolu'da Türklerin bazı evleri askeri üs olarak kullandıklarını ve İngilizlerin, İmparatorluğun askerî gücünün sınırlanması için vurmasının bir zorunluluk olduğunu

ri-I, **Hariciye Nezareti Matbuat (HR.MA)**, 1136/61, 1139/14, **HR.SYS**, 2103/1

¹⁴ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-II, **HR.SYS**, 2100/10

¹⁵ "Liman Von Sanders Paşa'nın Çanakkale Hatıraları", **Çanakkale Hatıraları**, Cilt: 2, İstanbul 2002, s. 69-70.

¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)**, 197/111, **MV**, 198/126, **Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO)**, 4352/326338, **Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İUM.EK)**, 97/46

da eklemiştir.¹⁷ Her defasında Osmanlı İmparatorluğu'nun iletmediği sivil yerleşim alanlarının vurulduğuna dair olan şikâyetlerin, görüldüğü üzere başta Amerika tarafından ciddiye alınmaması üzerine Enver Paşa, Morgenthau'nun hatıralarında anlattığı üzere İngiliz ve Fransız hükümetlerine iletilmek üzere bir mesaj göndermiştir. Enver Paşa korumasız Müslüman köylerinin vurulması, yüzlerce sivilin öldürülmesi, uluslararası kuralların hiçe sayılması nedeni ile İstanbul'da yaşayan İngiliz ve Fransız vatandaşlarının toplanarak Gelibolu'da bulunan Müslüman köy ve kasabalarına yerleştirileceğini ve böylece İtilaf Devletlerinin yalnızca korumasız Müslümanları değil kendi vatandaşlarını da vurmuş olacağını bildirmiştir. Bu tehdidin başta Amerika olmak üzere müttefikler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Morgenthau, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya yazdığı yazıya bu kararı hükümetine bildirmiş olmakla beraber, resmî olarak değil Osmanlı İmparatorluğu'nun bir dostu olarak bu kararın uygulamaya konulmasının İmparatorluğun şöhretine gölge düşüreceğini ifade etmek istediğini söyleyerek başlamıştır. Bu durumun komutanlar tarafından da kabul edilmeyeceğini, kararı uygulayacak sorumluların üzerinde utanmaya yol açmaktan başka bir işe yaramayacağını ve harbin sonucu üzerinde de hiç bir etki yaratmayacağını ifade etmiştir. Hatıralarında İstanbul'da bir kaç kuşaktır yaşayan Levantenlerin yanı sıra geniş bir misyoner, öğretmen, iş adamı nüfusu bulunduğunu ifade eden Morgenthau, Enver Paşa'yı ikna etmeye çalıştıysa da sınır dışı kararının yayınlandığını dile getirmektedir. Almanların Enver Paşa'nın bu kararı karşısında kendilerinin zarar göreceği kanaatinde olduğunu ve Gelibolu'da bir toplama kampı önerisinde bulduklarını, Avusturya büyükelçisini çağırdığını, bunu durdurabilecek tek kişinin Enver olduğunun büyükelçiler tarafından kendisine iletildiğini ve Enver Paşa'nın da kararlılığını göstermek üzere İngiliz ve Fransızlardan bazılarını tutukladığını anlatan Morgenthau, bütün yabancı nüfusun neredeyse tamamının Amerikan elçiliğine geldiğini ifade etmektedir. Daha sonra Enver Paşa ile görüştiklerini ve kendisine bu insanların gönderilmemeleri konusunda ısrar etmiş olmasına rağmen Enver Paşa'nın başlangıçta kararında ısrarcı olduğunu, ancak daha sonra 50 kişinin gönderilmesine razı olduğunu belirtmektedir. Morgenthau İstanbul'da yaklaşık 3000 İngiliz, Fransız vatandaşının yaşadığını ve yalnızca 50 kişinin gideceği ve bunların da

¹⁷ "Ambassador Morgenthau's Story", www.antibaro.gr

gençlerden olacağı duyulunca elçilikte toplanan kalabalıkta büyük bir memnuniyetin yaşandığını ifade etmektedir.¹⁸

Çanakkale Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu ile Müttefikleri ve Amerika'yı karşı karşıya getiren ve yine Enver Paşa'nın yukarıdaki örneğe benzer şekilde tedbir almaya çalıştığı konulardan birisi de hastane ve hastane gemilerinin bombalanması ya da bu gemilerin askerî amaçlarla kullanılmasıdır. 1915 yılı Ocak ayı içerisinde 250 yataklı hastane dışında Seddülbahir, Kilitbahir, Eceabat, Bolayır, Kumkale ve Çanakkale'de bulunan 6 revire ek olarak savaşın başlaması ile birlikte Kerevizdere, Tener deresi, Soğanlıdere, Havuzlar deresi, Kurucadere ve Matikdere'de Büyük Sargı Yerleri açılmıştır. Ayrıca ihtiyaç olan yerlerde Seyyar Hastaneler ve Menzil Hastaneleri kurulmuştur. Lapseki, Galataköyü, Bakırköy, Maydos, Burgaz, Ulgardere, Akbaş ve Erklice'deki hastanelerin yanında Tekirdağ, Keşan, Mürefte, Dimetoka, Erdek, Karabiga ve Biga'da hastahaneler oluşturulmuş ve böylece 1915 yılı Temmuz ayı içerisinde bölgedeki hastane sayısı 26'yı bulmuştur.¹⁹ Yaralıların yalnızca bu hastane ya da sargı merkezlerinde tedavi edilmeleri mümkün olmayacağı için İstanbul'da bulunan Haydarpaşa, Gümüşsuyu, Maltepe, Yıldız ve Gülhane Hastanelerine nakledilmeleri gerekiyordu. Bu amaçla uluslararası renkler ile boyanmış Edremit ve Gülnihal gemileri hastahane gemisine dönüştürülmüş ve Edremit vapuru aşırı yıpranma nedeni ile bir süre sonra sefer dışı bırakılmış olmasına rağmen²⁰ kapasitesi 700 kişiye çıkarılan Gülnihal hastane gemisi savaş süresince yaralıları taşımaya devam etmiştir. Ancak savaşın seyri içerisinde yaralı ve hasta sayısının artmasına paralel olarak Şirket-i Hayriye'nin 60, 61, 63 ve 70 numaralı gemileri de hastane gemisi olarak kullanılmıştır.²¹

¹⁸ Ambassador Morgenthau's Story, www.antibaro.gr, www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I-II,HR.SYS, 2412/11, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH.EUM.2.Şb) 10/81

¹⁹ Cemalettin Taşkiran, "Çanakkale Savaşlarında İtilaf Devletlerinin Hasta ve Yaralılarına Saldırıları", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Sayı: 1, Mart 2003, s. 103-104. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz., Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri*, Cilt: 1, İstanbul, 1976.

²⁰ Oya Dağlar, *War, Epidemics And Medicine in the Late Otoman Empire (1912-1918)*, Haarlem, 2008, s. 205,207, Detaylı bilgi için ayrıca Bkz. Hikmet Özdemir, *The Otoman Army 1914- 1918, Disease &Death on the Battlefield*, The University of Utah Press, 2008, Turgut Özakman, *Diriliş Çanakkale 1915*, Ankara 2009, s. 216.

²¹ Dağlar, a.g.e., s. 205-207.

Cenevre Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri ile 1907 Lahey Sulh Anlaşması'nda hasta taşıyan ve isimleri savaşı taraflara bildirilmiş olan gemiler savaşın devamı süresince her türlü taarruzdan masûn olacak, zabt ve müsâdere edilemeyeceklerdi. Askerî hastahane gemileri alâmet-i fârika olmak üzere yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda yeşil renkli ufki bir pervane ile haricen beyaza boyanacak ve yine gemiler yaklaşık bir buçuk metre uzunluğunda kırmızı renkli ufki bir pervane ile haricen beyaza boyanacaklardır. Sandallar ile hastane hizmetine tahsis edilebilecek olan küçük gemiler de aynı şekilde bir ayırtedici işaret ile kendilerini belli edeceklerdir. Hastahane gemileri kendilerini tanıtmak için hükûmetlerinin bayrağı ile beraber Cenevre Sözleşmesi'nde açıklanmış Salîb-i Ahmer (Hilâl-i Ahmer) işaretli beyaz bayrağı ve bundan başka tarafsız hükûmete mensub oldukları takdirde baş direğe, dâhil oldukları savaşı hükûmetin millî bayrağını asacaklardır. Aynı zamanda hangi gemilerin hastane gemisine dönüştürüldüğüne ilişkin olarak karşılıklı bilgilendirmeler yapılmakta gemilerin isimleri ve özellikleri ilgili taraflara bildirilerek bu gemilerin taarruzdan korunması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Uluslararası savaş hukuku gereğince korunması gereken ve bunu sağlamak amacıyla belirlenmiş uluslararası işaretler taşıyan hastanelerin ve hastane gemilerinin bombalanması Çanakkale Savaşı'nın sıkça karşılaşılan örneklerindedir. Bu kapsamda olmak üzere Maydos kasabası vurulduğu zaman Hilâl-i Ahmer bayrağı çekilmiş hastanenin de bombardımanı sonucunda 30 kadar yaralının şehit edilmesi ilk örneklerden birini oluşturmaktadır²²

Mayıs ayında içinde yüzlerce yaralı bulunan Willy Mercy Vapuru Ayastefanos civarında taarruza uğramış, Haziran ayında Soğandere civarında seyyar hastanelerin bombardıman edilmesi ile altı hasta şehit olmuş ve dört hasta yaralanmıştır. Arıburnu'nda sıhhiye bölüğünün bulunduğu mahalle bomba atılmış, Ağaderesi civarındaki hastane ile Ezine'de bulunan bir hastane bombalanmıştır.²³ Yine Temmuz ayı içerisinde üzerinde çok açık bir şekilde Hilâl-i Ahmer işareti bulunan Halil Paşa Çiftliği Hastanesi'ne 12'den fazla bomba

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi, (DH.ŞFR)**,50/99, www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I, **HR.SYS**,2098/12, **HR.SYS**, 2409/21, **HR.SYS**, 2409/53

²³ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I, **HR.MA**,1137/55

atılmış ve bu bombalamanın sonucunda karantina ve memurin daire-
si tahrip olmuş, hastalardan altısı şehit olmuş, on iki kişi yaralanmış,
on iki saat devam eden bir yangının çıkması nedeniyle hastalar Ber-
gos'ta bulunan ihtiyat hastanesine nakledilmiştir. Üzerinde Hilâl-i
Ahmer bayrağı olduğu halde düşman uçakları tarafından bomba-
lanan bir başka yer Akbaş Tekkesi Hastanesi çadırlarıdır. Temmuz
başında etraflarındaki tepelere Hilâl-i Ahmer bayrağı çekilmiş ol-
masına rağmen Havuzludere'deki hafif yaralı hastanelerine, On
Dokuzuncu Fırka Sıhhiye Bölüğü'ne düşman tayyâreleri tarafından
bombalar atılması sonucunda dört kişi şehit olmuş ve sekiz kişi yara-
lanmıştır. Seddülbahir'deki Behramlı revirinin topa tutulması sonu-
cunda iki asker şehit olmuş, dört asker yaralanmış ve bunun yanı sıra
iki hayvan telef olmuş ve şehit kabristanı tamamen harap olmuştur.
Temmuz ayı içinde düşman uçakları tarafından Galataköyü'ne üç
bomba atılmış ve bunlardan birinin hastaneye isabet etmesi ile bir
asker şehit olmuş ve üç asker yaralanmıştır. Sahrâ Sıhhiye Müfet-
tiş-i Umumîliği'nden telefonla verilen bilgiye göre Yalova Hastane-
si denizden top ateşine maruz kalmış ve bombardıman neticesinde
hastanenin tahribâtından başka Beşinci Ordu Sıhhiye Reisi Muâvini
Râgıb Bey'in hastabakıcılık vazifesini îfâ eden eşi ve iki asker şehit
olmuştur. Ağustos ayında yine hastaneler civarına atılan 12 bomba
sonucunda nakliye katarından 9 asker ve 10 hayvan yaralanmış ve
bir hayvan ölmüştür.²⁴

Eylül ayında İngilizlerin Salîb-i Ahmer işaretlerini suistimal et-
meleri devam etmiş, Çanakkale Merkez Hastahanesi'ne kendi ha-
ritalarında bile askerî hastane olarak gösterildiği halde üç bomba
atılmış, bir kişi hafif yaralanmıştır. Yine aynı ay içinde Değirmen-
burnu önündeki hastane gemisine 4 adet bomba atılmıştır. Dursun
köyündeki hastaneye ateş açılması sonucunda ise yedi er şehit olmuş
ve bir er yaralanmıştır.²⁵ Düşman Kilidbahir civarını bombardıman
etmiş ve Ağaderesi'ndeki hastaneleri de ateş altına alarak dört aske-
rin şehit olmasına ve yirmi askerin yaralanmasına neden olmuştur.

²⁴ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri
I-II, HR. SYS, 2100/1

HR.MA, 1136/64, HR. MA, 1137/55, HR. SYS,2411/32, HR. SYS, 2099/12, HR. MA,
1136/61,1139/3, HR. SYS, 2100/1, HR. SYS, 2103/1, HR. MA, 1139/22, HR. SYS,
2413/60

²⁵ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri
II, HR. SYS, 2413/60, HR. MA, 1143/86, HR.MA, 1150/35

Ağır yaralı hastanesinin Hilâl-i Ahmer bayrağı yanmış, askerlere ait büyük hasta çadırı harap olmuştur.²⁶

İtilaf Devletleri'nin Salîb-i Ahmer işareti taşıyan çadırlar ve barakalar tesis ederek, örneğin Anafartalar'da Mestantepe civarında seyyar hastahanelerin hemen yakınında askerlerine süngü ve muharebe talimi yaptırılmaları ve askerî sevkiyat işinde kullanılmaları²⁷ bu barakaların düşmana bir siper vazifesi görmesine neden olduğu için amacının dışında kullanılması gibi bir sorunu ve eleştiriyi beraberinde getiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu askerî kıtaların bombalanmasına bağlı olarak buraların göreceği zararın sorumluluğunun kendilerinde olmayacağını ve kaldırılmasının gereğini ifade ettiği zaman verilen yanıtta, Gelibolu'da sahilde tesis olunan hastanelerin geçici istasyonlar hizmeti ifâ eden çadırlar olduğu ve hastane gemilerine nakledilecek kişileri seri olarak toplamak amacıyla tesis edildikleri, iddiaların asılsız olduğu ve amaçlarının dışında kullanılmadığı bildirilmiştir.²⁸ Uyarılara rağmen hastane gemilerinden asker çıkarmaya devam eden İngilizlerin bu tavrına karşılık bundan sonra bu gemilerin topa tutulması emrini verdiğini ifade eden Enver Paşa, sıklaşan bu saldırıların altında İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu zor kullanmaya yöneltmek isteği olduğunu aktarmıştır. Böylece basın aracılığı ile Osmanlı askerinin gayri insanî bir tarzda savaştığı iddialarını bütün dünyaya ilan etmek amacıyla olduklarını anlatmıştır.²⁹ Enver Paşa İngiltere Hükümeti'nin uluslararası hukuka, merhamet, şefkat ve insaniyet esaslarına aykırı olarak çok sayıdaki tecavüzüne karşı şimdiye kadar mukabelede bulunulmadığını, ancak bu tecavüzlerin devamı halinde bunun kaçınılmaz olacağını ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Marmara Denizi'nde yeralan nakliye gemilerinde Amerikan Salîb-i Ahmer'inden birkaç kişinin bulunmasını teklif ederek de hukuka ne denli riayetkâr olduklarını gösterdiklerini dile getiren Enver Paşa'ya ek olarak Arşivde yer alan Temmuz 1915 tarihli bir belge bir düşman nakliye gemisinin yaralı taşıdığı gö-rüldüğünü ve üzerinde hiçbir işaret olmamasına rağmen bu gemilere

²⁶ **DH. EUM. VRK**, 25/50

²⁷ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-II, **HR.MA**,1142/86, 1146/77

²⁸ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-II, **HR. SYS**, 2415/75, **HR. MA**, 1155/61

²⁹ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-I, **HR.SYS**, 2412/11

ateş edilmediğini ortaya koymaktadır. 16 Aralık 1915 tarihinde Gazette de Hollande'de yayınlanan Türk Centilmenliği başlıklı yazıda bir İngiliz Subayı farkında olmadan bataryalardan birini bir hastanenin çok yakınına yerleştirmeleri sonucunda bunu fark eden Türklerin helyograf ile uyarıda bulunduğunu, ölüleri gömmek için yapılan bir ateşkes sırasında ise “Bütün askerlere saygılar, bütün siyasilere ise mahcubiyet yakışı” mesajını gönderdiklerini ifade etmiştir.³⁰ Hal böyle olmasına rağmen Maydos'ta hastanenin bombalanması ve otuz kadar yaralının şehit olması Osmanlı İmparatorluğu'nun da sertleşmesine yol açmış ve gerek hastanelere ve gerek Marmara'da seyr ü sefer eden hastane gemilerine bir taarruz gerçekleşmesi durumunda elindeki sivil ve asker İngiliz esirlerine karşı aynı şekilde mukabelede bulunulacağını bildirmiştir. Ayrıca bu durumun şimdiye kadar Osmanlı ordusu tarafından düşman yaralılarına karşı gösterilen müsamahanın ortadan kalkmasına neden olacağını da İngiltere ve Fransa Hükümetlerine bildirilmesini istemiştir.³¹

İstanbul Hükümeti'nin Amerika vasıtası ile düşman gemilerince hastahane gemilerinin bombalanmasına yönelik şikâyetine bir süre sonra Fransa ve İngiltere'den yanıt gelmiştir. Fransa 28 Haziran 1915 tarihinde verdiği yanıtta icra ettikleri harbin yalnız Osmanlı Hükümeti ve onun orduları ile olduğunu ifade etmiş ve yaralı naklinde kullanılacak gemilerin isimlerinin Fransız askerî yetkilisine bildirilmesini istemiştir.³² Hiçbir Fransız gemisinin hücum sırasında bir hastane gemisini siper edinmediği, hastane gemilerinin asker ve mühimmat taşımakta kullanılmadığı, Havuzludere'de seyyar hastanenin bombalanmasında tarafsızlık işaretinin açık bir şekilde görünmemesinin etkisinin olduğu, bunu ayırdetmenin uçaklar tarafından zor olması nedeni ile yerde büyük işaretlerle gösterilmesi gerektiği de yine Fransa tarafından karşı yanıt olarak bildirilmiştir. Cenevre ve Lahey anlaşmalarına ne derece sadık bulduklarını örneklemek üzere de 31 Temmuz günü takip edilen bir uçağın Erenköy'ün alt tarafında büyük bir binanın yanına indiğini ve topçular tarafından

³⁰ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebele-ri I-II, HR.SYS,2416/37, HR. SYS, 2409/21, HR.SYS, 2323/1, HR.MA, 1133/67, HR. SYS,2411/32, HR. SYS, 2409/53,

³¹ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri II, HR. SYS, 2411/32

³² www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I, HR.SYS,2179/3

ateş başlatılınca Türkler tarafından binaya Hilâl-i Ahmer bayrağı çekildiğini ve ateşin bunun üzerine kesildiğini anlatmışlardır. Bu açıklamanın ardından Fransa tarafından yeniden bir cevap yazısı gönderilmiştir. Bu yazı yukarıda sözünü ettiğimiz Halil Paşa Çiftliği'nin bombalanmasına yönelik yanıt niteliğindedir. Buna göre buraya bazı mermilerin düşmüş olma ihtimali Fransa tarafından kabul edilmekte ancak buna neden olarak da yine uçaklar tarafından Hilâl-i Ahmer işaretinin görülmemesi ya da bulunmaması gösterilmektedir. Osmanlı seyyar hastanelerinin askerî alanlara yakın tesis edildiğini iddia eden yazı, buna dikkat edilmediğini savunmakta ve tam tersi olarak Osmanlı bataryalarının Fransız seyyar hastanelerini vurduğunu ve hatta bunun sonucu olarak da General Gouraud'un Helles Burnu'ndaki hastaneden çıkarken ağır yaralandığını anlatmaktadır.³³ İleriki tarihlerde gelen yazılarda da benzer şekilde özellikle hastanelerin hedef alınmadığı, olan olayların kaza ile olmuş olabileceği ifade edilerek karşı örneklerle Osmanlı İmparatorluğu suçlanmıştır. Bir direğe asılmış olan bayrakların 2000 metre irtifadan geçen uçaklar tarafından görülmesinin mümkün olmadığı ve Hilâl-i Ahmer işareti taşıyan beyaz çuhaların oluşturulması gerektiği anlatılmıştır. İngiltere ise, asker nakleden gemilerin yaralı nakli için kullanılması durumunda taşıdıkları işaret ne olursa olsun batırmaya mecbur olduklarını bildirmiştir. Yine Akbaş'da bulunan bir sahra hastanesinin topa tutulduğu iddialarına karşı İngiltere, hedefin hastane olmadığını beyanla, eğer kazayla bir zarar meydana gelmişse bu olaydan dolayı "Hükümet-i Kraliye'nin pek ziyade beyan-ı teessüflerini" iletmekte ve Hilâl-i Ahmer kuruluşlarının askerî alandan uzağa konuşlandırılmasını tavsiye etmektedir. Özellikle İngiltere, Amerika vasıtasıyla kendisine ulaştırılan bu şikâyetlerin son derece asılsız olduğu konusunda ısrarcı ve sert bir üslup kullanmıştır. Bu tarz iddiaları hayretle izlediğini ifade eden İngiltere, hastahane işareti bulunan yerlere bomba atılmaması konusunda kesin emrin verildiğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerine bu konuda verdiği zararı gösterecek çok örnekleri olmasına rağmen bunların kaza sonucunda oluştuğuna inandıkları için herhangi birşey yapmadıklarını uzun bir raporla dile getirmişlerdir.³⁴

³³ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I-II, **HR.SYS**, 2099/10, 2416/49

³⁴ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri

İtilaf devletlerinin Çanakkale Savaşı sırasında savaş hukuğu dışı uygulamaları içerisinde kullandıkları mermiler de tartışılması gereken ayrı bir konuyu oluşturmaktadır.

1675 yılında Fransa ve Almanya arasında zehirli mermilerin kullanılmasına yönelik olarak yapılan anlaşma ile savaş silahlarına sınırlama getirilmeye başlanmıştır. Makalenin başında da ifade ettiğimiz üzere 27 Ağustos 1874 tarihinde Brüksel'de kabul edilen uluslararası bildiri sınırsız güç kullanılmayacağını kayda bağlayarak, yasak olan savaş araçlarını tanımlamıştır. Bu kapsamda zehir ve zehirli silahlar, gerekmeyen zarara yol açan silahlar, mermiler veya diğer malzemelerin savaş aracı olarak kullanılması yasaktır.³⁵ Ardından gelen St. Petersburg Deklarasyonu ve Lahey Deklarasyonları ile 1907 tarihli Kara Harbinin Kanunları ve Adetleri Hakkındaki Lahey Sözleşmesi gücün orantısız kullanımını yasaklamış, mağdurlar üzerinde gereksiz acıya sebep olunmamasını kabul etmiş,³⁶ insan vücudunda kolaylıkla açılıp genişleyen kurşunların kullanımı konusundaki yasağı belirlemiş,³⁷ savaşan devletlerin düşmana zarar verme vasıtalarının seçiminde sınırsız bir hakka sahip olmadığını kayda bağlamıştır.³⁸ Ancak hastane kayıtları, tedaviyi gerçekleştiren doktorların raporları, çarpışmalarda yasak olmasına rağmen domdom kurşununun kullanıldığını göstermektedir. Mayıs ayı içinde düşmanın telsiz-telgraf muhaberatından domdom kurşunu kullandığı bilgisinin yanı sıra Temmuz ayı içerisinde bol miktarda domdom kurşunu kullandığı ihbarları yer almaktadır.³⁹

Bir süre sonra askerlerin nakledildiği hastanelerden gelen raporlar ve fotoğraflar domdom kurşununun kullanıldığının isbatı olarak ortaya konulmuştur. Tekfurdağı Hastanesi ile Gurebay-ı Müslimin Hastahanesi'nde tedavi altına alınan askerlerin vücudundan çıkan domdom kurşunları doktorlar tarafından fotoğraflanmış, insancıl hukuk ihlali kapsamında Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir. Gureba hastanesi doktorlarının raporlarına göre Kale-i Sultaniye Sancağı'nın

---

II, HR.SYS, 2100/6

³⁵ Sarıbeyoğlu, a.g.m., s. 27-28.

³⁶ Tütüncü, a.g.m., s. 13.

³⁷ Sarıbeyoğlu, a.g.m., s. 29-30.

³⁸ <http://www.kizilay.org.tr/hukuk/>

³⁹ www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri, I-II, HR.MA,1139/20, HR.SYS,2182/1

Biga Kazası'nın Elmalı Köyü'nden Dülgeroğulları'ndan er Mehmed oğlu Sadık, İzmir Vilâyeti'nin Aydın Sancağı'nın Nazilli Kazası'nın Sultanhisar Nahiyesi'nin Eskihisar Karyesi'nden Koca Haliloğulları'ndan Ahmed oğlu Mehmed Onbaşı, Kastamonu Vilâyeti'nin Taşköprü Kazası'nın Seki Karyesi'nden Hacı Ahmedoğulları'ndan Hasan oğlu Halil, Ankara Vilâyeti'nin Çorum Sancağı'nın Tepecik Mahallesi'nden Hüseyin oğlu İbrahim Onbaşı, Yazıcı serçavuş Kale-i Sultaniye Sancağı'nın Biga Kazası'nın Sarıkaya Karyesi'nden İsmail oğlu Abdülhalim, Bursa Vilâyeti'nin Aziziye Kazası'nın Celâliye Karyesi'nden Berberoğulları'ndan Ali oğlu Mustafa Onbaşı derin ve geniş yaralar açarak vücuttan çıkan domdom kurşunu ile yaralanmışlardır. Kurşunun nereden girdiği ve nereden ne tarz bir yaraya neden olarak çıktığına ilişkin bilgilerin yer aldığı bu raporların yanı sıra mermiler de resmedilmiştir. Bu fotoğraflarda ateşlendikten sonra merminin uç tarafında kalan boş kısma dolan havanın mermi vücuda isabet ettikten sonra beden içinde tazyik edilip kalmış olması nedeni ile nasıl büyük bir yara açtığı ortaya konulmuştur. Çarpışmalarda domdom kurşununun kullanıldığı ile ilgili olarak savaş alanından verilen bilgilerin doktor raporları ile belgelenmesi üzerine Başkumandan Vekili Enver Paşa Hariciye Nezareti'ne yazdığı yazıda iki adet domdom kurşunu örneğinin gönderildiğini ve bu kurşunların Amerikan Sefareti'ne gönderilmek suretiyle protesto edilmesini istemiştir. Buna karşılık Hariciye Nezareti bu durumun hem Amerikan Sefareti'ne hem de bütün sefaretlere bildirileceğini bu nedenle düşmanın hunharca olan bu hareketi hakkında daha fazla bilgi verilebilmesi adına domdom kurşunu fotoğraflarından 30-40 adedinin süratle kartonsuz olarak gönderilmesini istemiştir. Yine Başkomutanlık Vekaleti'ne verilen bilgide Amerikan Sefareti'ne gönderilen fotoğrafların sefir tarafından dikkatle incelendiği ve bu konudaki nota alındıktan sonra da gerekli muameleyi yapacağını ifade ettiği aktarılmıştır⁴⁰.

Domdom kurşununa ek olarak savaş alanında kullanılan ve çok ciddi soruna yol açan bir başka hukuk dışı savaşma yöntemi boğucu gazın kullanılmasıdır. 17 Haziran 1925 tarihinde Cenevre'de imzalanan ve 8 Şubat 1928 tarihinde yürürlüğe giren "Muhnik, Mümem-

⁴⁰ [www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I-II](http://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-I-II), HR.SYS, 2182/1, HR. SYS, 2182/2

sim veya Buna Mümasil Gazların ve Bakteriyolojik Vesaitin Harpte İstimalinin Meni Hakkındaki Protokol”un Birinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan gazların yarattığı etkiye bağlı olarak çıkarıldığını öngörmek mümkündür.⁴¹

Almanların 22 Nisan 1915 tarihinde sarımsak kokulu, yeşil renkli bir gaz bombası kullanması ile zehirli chlorine gazı bulutlar vasıtasıyla müttefik kuvvetler askerlerine ulaşmış ve özellikle gözler ile solunum sistemi üzerinde etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı içerisinde kullanılan gazların bir kısmı Fransızlar tarafından kullanılan siyanür gibi öldürücü, bir kısmı ise tahriş edicidir. Tahriş edici fosgen gazı bütün devletler tarafından kullanılmış ve korumasız askerlerin büyük oranda acı çekmesine neden olmuştur. Göz yaşarması, hapşurma, derinin su toplaması, akciğerlerde yara gibi değişik etkileri görülmüştür. Hardal gazı da savaş süresince tahriş edici özelliği ile kullanılan diğer bir kimyasal olarak dikkat çekmektedir. Gerek tahriş edici ve gerekse öldürücü nitelikteki bu zehirli gazların kullanımı nedeni ile askerlerin ağzını ve burnunu kapatan kimyasallar kullanılmaya başlanmış ve bir süre sonra da gaz maskeleri üretilmiştir.⁴²

Osmanlı belgelerinde “Müttefik ordusunun Çanakkale’de boğucu gazlarla memlu mevadd-ı infilakiye endahtı esbabını istikmal eylediği müstahberdir “ ifadeleriyle ihbar edilen boğucu gaz kullanımı, yeşil bir gaz neşreden ve kötü koku yayan mermiler olarak tanımlanmıştır. Temmuz ayı içerisinde düşmanın boğucu gaz yayan mermileri kullanmayı sürdürdüğü yönünde yazışmalar yapılmaya devam etmiştir. 9 Eylül tarihli cephe raporunda da Arıburnu’nda düşmanın

⁴¹ Bu konuda Bkz., <http://www.icrc.org/IHL.nsf/INTRO>, <http://www.1.umn.edu/humanrts/instreet/1925a.htm>

⁴² Tom Pendergast and Sara Pendergast, **World War I Almanac**, (Edit. Christine Slovey), Gale Group pp. 141-144. Tabun, sarin, VX, hardal, hidrojen siyanit ve fosgen silah olarak kullanılacak başlıca kimyasallardır ve bunlardan tabun, sarin ve VX sıvı halde bulunmaktadır. Deri teması ve solunum yolu ile ölüme yol açar, hardal sıvı halde bulunur ve derinin su toplamasına neden olur. Hidrojen siyanit kan zehirleyici bir madde olup, yine solunum yoluyla ve hızlı bir şekilde etkisini gösterir. Fosgen ise boğucu bir gazdır ve solunum yoluyla etki eder. Bu konuda Bkz., Sarıbeyoğlu, **a.g.m.**, s 24. Liman Von Sanders Arma Yayınevi tarafından yayınlanan Çanakkale Savaşı Hatıraları kitabında muharebenin ardından alandan toplanan konserveler, un, odun gibi malzemelerden söz ederken “...Türk erlerinin şurdan buradan ele geçirdikleri çeşitli üniformalarla giyinip kuşanmaları görülecek manzaraydı. Hepsi çocuk gibiydi. O kadar ki bazıları tuhaflık olsun diye İngiliz gaz maskelerini başlarından çıkarmıyorlardı” demektedir. Bkz, **Çanakkale Hatıraları**, s. 102.

sol tarafa boğucu gazlı bombalar atarak bir lağımı patlattığı ancak bir zarar veremediği bilgisi yer almaktadır.

Başkumandan Vekili namına Hariciye Vekaleti'ne yazılan yazıda düşmanın kıtalarımıza karşı kullandığı mermilerin boğucu gaz içermesi konusunda gerek resmî yollardan gerekse çeşitli gazeteler yoluyla neşriyatta bulunulduğu ancak bu kullanımın devam ettiği ve bu durumda hak ve medeniyetin hamisi geçinen düşmanlara karşı aynı şekilde misillemede bulunmanın zorunlu hale geldiği ifade edilmiştir. Düşmanların bu yeni tarz muharebelerinin tarafsız ve dost devletler nezdinde protesto edilmesi ve bu konudaki sorumluluğun düşman devletlere ait olduğu açıklanmıştır.⁴³

Osmanlı belgelerinde ismi verilmeksizin kötü koku yaydığı ve renginin yeşil olduğu bilgisi ile tanımlanan bu gazların kullanımı ve bunların insancıl hukuk ihlali kapsamında ihbar edildiğine dair örnekler Çanakkale Cephesinin hukuk dışı uygulamaları konusunda önemli bir yere sahiptir.

Gelibolu'da İngiliz ve Fransız askerleri tarafından esir edilen ve Mondros, Sakız veya Mısır'a gönderilen Osmanlı askerlerine hukuka aykırı olarak muamele edildiği, askerlerin askerî işlerde zorla çalıştırıldığı ya da angarya işlerde kullanıldığı ihbarı da başka bir konuyu oluşturmaktadır. Uyarılara rağmen bu durumun devam etmesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan esirlere aynı muamelenin yapılacağı ilk akla gelen önlemlerden birisi olarak ileri sürülmüştür. Fransız esirlerinin askerî inşaatlarda istihdamının kararlaştırıldığı ilanı üzerine Şark Fırka-i Seferiyesi kumandanı tarafından verilen bilgide Helles Burnu'nda Osmanlı esirlerinin Fransa'da bulunan Alman esirlerinin tabi oldukları şartlar dairesinde ordugâh kurmak işlerinde çalıştırıldıkları, su taşımak, limandaki gemilerden eşya taşımak, posta paketleri bağlamak gibi işler yaptırıldığı, kuvvetlerini aşan işler verilmediği bunun aşılması durumunda fazla tayın ve tütün verildiği, Osmanlı İmparatorluğu'nun iddialarının gerçeği yansıtmadığı ve bundan dolayı kendi vatandaşlarına karşı girişilecek her

⁴³ **DH.EUM.VRK**, 25/33, www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri I-II, **HR.MA**,1134/7, **HR.SYS**, 2110/8 , **HR.MA**,1136/64, **HR.MA**, 1142/67, **HR.SYS**, 2411/3.

türlü harekete Fransa Hükümeti'nin aynı muameleyi yapacağı ifade edilmiştir.⁴⁴

Çanakkale Savaşı süresince konu başlığımıza uyan çok sayıda belgenin de gösterdiği gibi hukuk dışı savaşma örnekleri ortaya konulmuş olmasına ve bu durum defalarca kez protesto edilmiş olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nu sonuca ulaştıramamıştır. Bu açık hukuk ihlalleri, savunma ve karşı saldırı belgeleri ile yanıtlanmaktan öteye gidememiştir. Bu konuya ilişkin yaşanan en büyük sorun, yukarıda da görüldüğü üzere yalnızca İngiltere ve Fransa'nın hukuka aykırı savaşma örneklerinin çokluğu değil, aynı zamanda protestoların iletildiği Amerika'nın tutumudur. Bu tavır savaş esnasında ya da daha sonraki tarihlerde de sıkça görüleceği üzere üstünlerin hukuku şeklinde gelişmiş ve sonuca varılmasını engellemiştir. Müttefik Devletlerin Çanakkale'yi geçememiş olmalarına rağmen sergilemekten çekinmedikleri bu her şeyin üstünde olma hali Mütareke yılları içinde de devam etmiş, ancak Kurtuluş Savaşı'nın ardından bütün ülkeyi terk edip gitmeleri ile tersine dönebilmiştir.

---

⁴⁴ [www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-1-II, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube \(DH.EUM.5.Şb\), 17/46, HR.SYS, 218971, 2411/32,2189/2](http://www.devletarsivleri.gov.tr/icerik/3035/osmanli-belgelerinde-canakkale-muharebeleri-1-II, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb), 17/46, HR.SYS, 218971, 2411/32,2189/2) Avustralyalı muhabir C.E.W Bean günlüğünde; sığınağın hemen karşısında 100 Türk ve 2 Alman esirin barındırıldığı tutukevinin yakılmasını hayatının en alçakça davranışlarından birisi olarak tanımlıyor ve zavallı esirlerin gelen dev dalgalar karşısında en uç köşelere üşüşmesine gülmüştüğünü oysa Türklerin esir düşen subay ve erlere olağanüstü iyi davrandığını anlatmaktadır. Özakman, **a.g.e.**, s. 191.